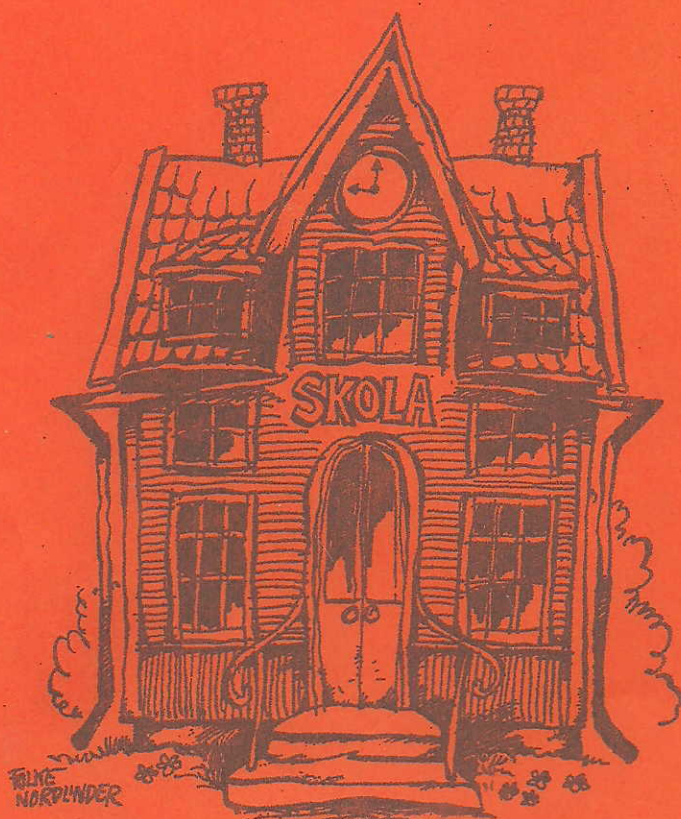

SKOLVÄSENDET i ESKELHEM

före 1910

ESKELHUS SKOLA 1905

Stående fr. v

John Söderberg
Valter Hansson
Karl Sellin
Karl Ahlström
Gustav Lövgren

På trappan fr. V.

Skollärare Henriksson
David Rosvall
Anna Rosvall
Oskar Littberg
Hellgren

Barnen framför:

Johan Hanner
Frans Vernström
Ingrid Larsson (f. Dolin)
Beda Lindahl (f. Olsson)
Ester Larsson (f. Pettersson)
Ellen Bäck (f. Andersson)
Gunnar Eskelund
Elin Vernström
Helny Lundgren (f. Nilsson)
Axelina Andersson (gift Toftén)
Ester Wickman (f. Johansson)

Stående bakom bänken fr. V.

Axel Bolin
Erik Wahlgren
Martin Jakobsson
Gerda Olsson (f. Johansson)
Gerda Angelin (f. Olsson)
Ernst Wahlgren
Elin Bolin (f. Söderdahl)
Erik Bolin
Märta Broman (f. Jakobsson)
Manna Ahlgren
Oskar Johansson
Gustav Eskelund
Ernst Johansson

Sittande fr. V.

Erik Söderström
Johannes Hellgren
Gustav Andersson
Albert Wickman
Hugo Jakobsson
Gunnar Ahlström
Birger Söderdahl

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid
Folkskolestadgan 1842	1
Bakgrund	1
Skolväsendet före 1841	3
Det var så det började	4
Den första skolan	4
 Skoldirektion - Skolstyrelse -	
- Skolråd	5
De första lärarna	7
P.G. Pettersson	7
Diakonisskolan	9
 Brevet från skolinspektören	10
Den nya skolan	11
Småskolan	12
Planteringsland	13
Undervisningen	14
 Betyg	15
Pettersson avgår	16
Ojämn skolgång	16
Slöjdundervisningen	18
Alfred Rosvall	18
 Fortsättningsskola	20
Omkring sekelskiftet	21
Pengar, pengar	22
På Henrikssons tid	23
Slutord	24
 Källhänvisningar	25

I äldre tider var läs- och skrivkunnighet något mycket ovanligt hos det vanliga folket, och det var oftast bara någon eller några i varje socken som behärskade detta. Under upplysningens tidevarv insåg dock alltflera värdet av dessa kunskaper och röster började höjas för att alla människor skulle ges möjlighet till undervisning.

I Sverige var det framförallt upplysta representanter inom bondeståndet som drev kravet på en allmän folkskola, och i 1840-41 års riksdag vann dessa idéer framgång. Resultatet blev 1842 års folkskolestadga som innebar att varje församling inom 5 år skulle skaffa en, helst fast, skola och godkänd lärare. I många socknar dröjde det dock mycket längre innan detta kunde genomföras, och det var först på 1860-talet folkskolan fick en verklig organisation.

Enligt folkskolestadgan var det församlingarna som bestämde vid vilken ålder barnen skulle börja och antalet skolår, men man hade krav på att vissa minimikunskaper skulle inhämtas.

År 1841 saknade mer än 1 200 av landets 2 308 församlingar helt något slag av skola och på många håll var motståndet stort.

I detta specialarbete har jag velat studera förhållandet till undervisningen i Eskelhem socken på Gotland under 1800-talet och några år in på 1900-talet. För att bättre förstå detta bör man först ha en inblick i det allmänna samhällslivet under denna tid.

BAKGRUND

Som de flesta gotländska socknar var Eskelhem ett utpräglat jordbrukssamhälle med ganska stor fattigdom. På alla gårdar bodde massor med folk för mycket arbete fanns att göra.

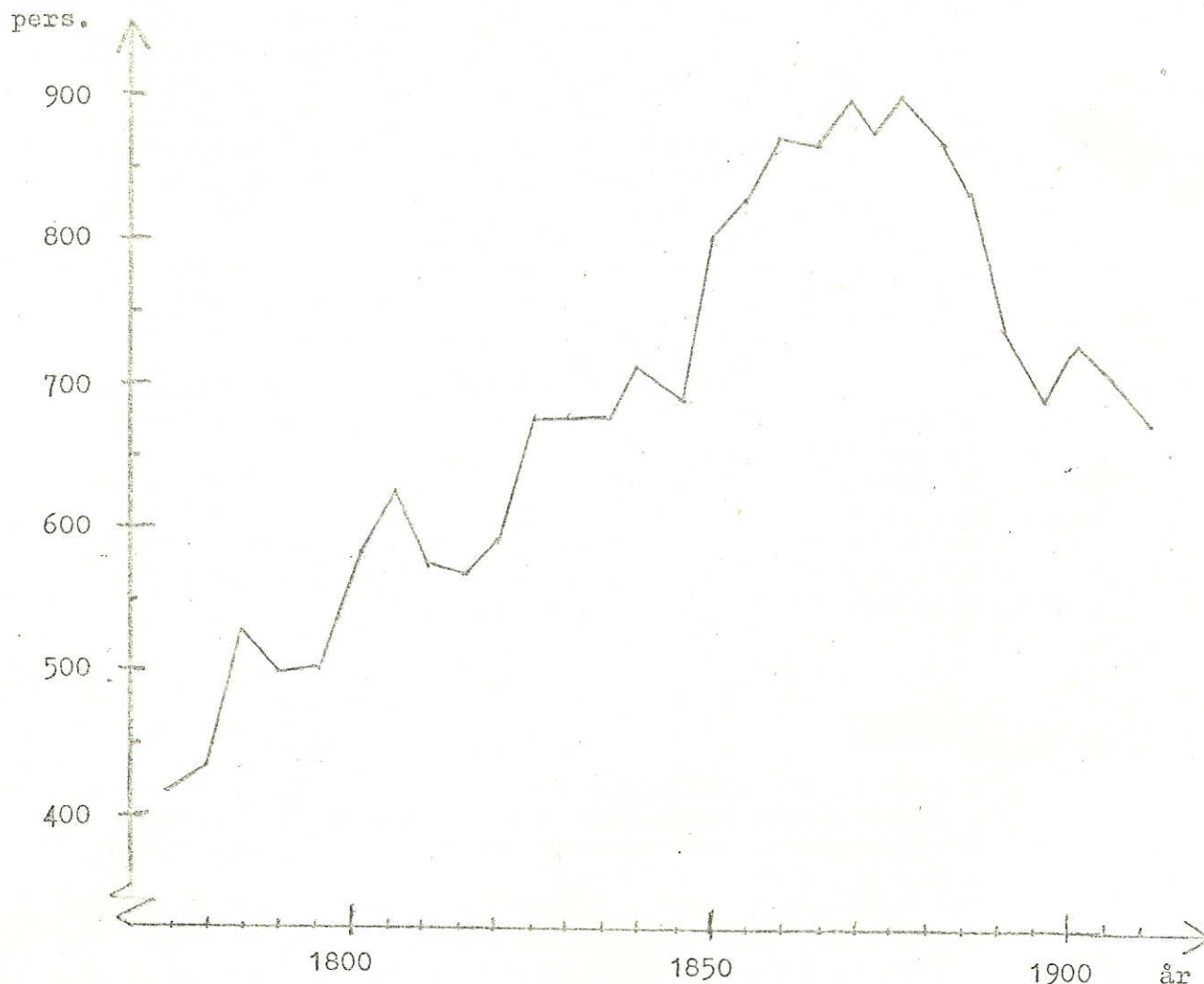
Under 1800-talets första hälft drabbades många av smittkoppor, men vaccination blev allt vanligare och mot mitten av 1860-talet var kopporna helt bekämpade.

En gårds storlek avgjorde dess hemmantal, och i socknen fanns drygt 20 fulla hemman.

Alla beslut som skulle fattas inom socknen avgjordes på kyrkostämman och sockenstämman där bönderna hade ett visst antal röster per hemman. 1862 bildades Eskelhem kommun och sockenstämmorna ersattes då av kommunalstämman. De vanligast förekommande ärendena på kommunalstämman rörde bidrag till fattiga, sjuka o.s.v. Man tillsatte också flera olika nämnder och kommittéer, t.ex. förlikningskommittén vars uppgift var att göra upp tvister inom församlingen så man slapp dyra rättegångskostnader.

Samhällslivet var under hela 1800-talet nära knutet till kyrkan, som ägde en stor del av socknens mark, och prästen var också den som hade störst makt. De flesta sammanträden hölls i prästgården och protokollen lästes upp från prediksstolen följande söndag. 1860 blev det lagligt att bilda frikyrkliga samfund vilket snart utnyttjades av Eskelhemsborna och bönemöten ute på gårdarna blev allt vanligare. Kyrkan behöll dock sin centrala ställning.

Även om fattigdomen i Eskelhem var stor så var den ännu större på vissa ställen på fastlandet. Omkring 1850-80 flyttade många hit från framförallt Öland och Småland, och 1879 var inte mindre än 909 personer skrivna här. Därefter började den stora emigrationen, och 1881-1900 emigrerade 157 pers. till Amerika. Diagram över befolkningutvecklingen i Eskelhem 1775-1910:

Alla dessa människor fanns dock inte inom socknen, utan många gick till havs. I förhörsboken 1841-49 har prästen antecknat att 310 sjömän har under längre tid varit borta.

Bland övriga yrkesgrupper omkring 1840-75 bör nämnas: Båtsmän, officerare, sjökapten, skeppare, garvare, snickare, skomakare, skräddare, barnmorska (fr. 1855), målare (fr. 1852), guldsmeder (på Ekeby ägor fr. 1869), häradsdomare (Elias Gabrielsson vid Båticke), rättare (fr. 1852), smed och kronoarbetskarlar. Senare tillkom också tändsticksfabrikör (1868), lantmätare (1875), handlanden, sågmästare (1877), sömmerska (1884), justitiare, kandidater, tunnbindare, vävskedsmakare och vagnmakare (samtliga omkr. 1880).

Hantverkare, som alltid hade väldigt låg status, skulle anmäla sig hos pastorsämbetet när de ville flytta till socknen, och det var sedan sockenstämman som avgjorde.

I socknen fanns förutom bönder och arbetare också ett stort antal inhysen, dvs. folk som bodde på gårdarna och fick sitt uppehälle mot att de skulle göra ett visst antal dagsverken per år.

1848 fick Eskelhem fattighus. Dessförinnan skedde fattigstödet gårdsgångsvis, och de som ej kunde försörja sig själva fick bo 1 dygn på varje fjärdedels hemman efter en uppgjord ordning.

Då något arbete som man ej själv klarade av skulle utföras utlystes detta på entreprenad-auktion till den minstbjudande.

I Eskelhem fanns ett sockenmagasin med plats för 200 tunnor spannmål. Räntorna därifrån användes till "åtskilliga goda ändamål" inom socknen.

SKOLVÄSENDET FÖRE 1841

Från mitten av 1600-talet fanns det allmänt åtminstone en s.k. skolmästare i varje pastorat som skulle svara för klockringningen, sången i kyrkan och kristendomsundervisningen. Denna undervisning bestod oftast i att han på söndagarna läste upp trosläran i innehåll och sökte få barnen att lära in detta utan till. Man sa då att de "kunde något läsa". Efter förhör avgjorde sedan prästen om de skulle släppas fram till nattvard eller inte.

När Eskelhem fick sin första skolmästare är oklart, men den som fanns i Eskelhem-Tofta pastorat år 1696 fick för skolmästare-sysslor:

- " 1. 1 lop säd av varje gård.
2. 1 daler och 16 öre av kyrkan.
3. Hus haver han icke av församlingen utan bor på sin Bonde gård."

Till detta kom klockarlönen, men även den var liten och skolmästaren var oftast tvungen att göra småtjänster åt folk för att klara sig. Han bodde på prästgårdens mark och behandlades nästan som prästens dräng. I 1696 års förordning om klockarlön står att den skall utgöras av

- $\frac{1}{2}$ lop råg av var gård
- viss del av kollekten

stuga och fähus som bygges och underhålls av församl. åker- och ängsstycken på prästjorden mot vissa tjänster hos prästen.

Enligt 1686 års kyrkolag var det föräldrarnas plikt att se till att barnen blev undervisade och prästen skulle sedan besöka sina församlingsbor för att kontrollera kristendomskunskaperna.

I slutet av 1700-talet drogs pastoratskolmästarna in, och klockaren (1/socken), som oftast var sämre lärare, fick överta undervisningen och även han kallades då skolmästare.

I Eskelhem bodde 1700- och 1800-talens skolmästare mycket fattigt och står upptagna i förhörboken under "Inhyses på prästgårdens grund". Ett undantag finns dock; skolmästaren Jacob Wallin på 1780-talet. Hans tjänst var ej förknäppt med klockartjänsten, och han bodde med sin stora familj på en egen gård. Troligt är att han bodde mitt emot nuvarande Siltbergs affär, för det området är på en

karta från 1825 upptaget på prästgårdens mark och kallas Wallins tomt.

Den siste skolmästaren och klockaren i Eskelhem var Lars Hemström, född 1776, som flyttade hit 1823.

Den undervisning som bedrevs under 1800-talets första hälft skedde troligtvis ute på gårdarna, där man samlade barnen i stora salar, och klockaren fick komma dit och undervisa. Det var alls ingen ordnad undervisning, och ännu 1840 kunde prästen skriva " Några undervisnings och välgörenhetsanstalter finnes icke inom socknen".

DET VAR SÅ DET BÖRJADE

"Protokoll hållet vid allmän sockenstämma med Eskelhems Församling den 2dra Maji 1841.

§ 1. På flera Föräldrars begäran inom denna Församling hade till idag efter slutad Gudstjenst allmän Sockenstämma i laga ordning blifvit utlyst att hållas för att höra huruvida de öfrige af Församlingens Ledamöter ville förena sig om inrättandet af en Lanchasfter Socken Schola efter Lanchasfterska methoden. Ordföranden framställde på ett bevekande sätt angelägenheten för en Schola inom denna Församling, der barnen kunde erhålla grundlig undervisning i läsa, skrifva samt räkna, hvilket allt, i anseende till tidehvarfvets stigande upplysning, är nödvändigt att känna för det uppväxande släktets bildning, och som denna Församling är en ibland de folkrikaste och ingen härstädes finnes, som på ett ändamålsenligt sätt kan lära barnen, det som nu tiden fordrar, så tillfrågades Församlingen om den icke ansåg behöfvat påkalla en Scholinrättning efter Lanchafterska methoden och om Församlingen dertill ville kunna bidra, hvartill svarades ja."

Året innan, 1840, fanns på Gotland endast 15 sockenskolor, så Eskelhemsborna var alltså ganska tidigt ute.

DEN FÖRSTA SKOLAN

Pastor Gustav Frendin var den som mest ivrade för införandet av en folkskola och erbjöd församlingen en manbyggnad på prästgårdens grund där ett rum kunde iordningställas till hösten. Bräder till bänkar köptes från kyrkan och dessa, liksom inköp av tabeller (det enda skolmaterial som nämns), skulle betalas av magasinet.

Både skolläraren och skolmästaren fick flytta in i "skolhuset" som bestod av manbyggnad av sten med 3 rum och kök, brygghus, drängstuga och ladugårdshus. 1842 ville pastorn sälja huset och köpare hade anmält sig. Han ville dock ge församlingen förköpsrätt, och de köpte huset för 233 riksdaler 13 shillingbanko. Detta betalades tillsvidare av kyrk-kassan.

Som det stod i första protokollet bedrevs undervisning efter den Lanschafterska metoden, vilket också kallas monitörsundervisning eller växelundervisning. Det innebär att någon försigkommen elev, en s.k. monitör fick undervisa en grupp andra, som läraren sedan förhörde. Böcker användes sällan. Fördelen var att en enda lärare på detta sätt kunde ha väldigt stora klasser, vilket man förstår att det var med tanke på folkmängden. Monitörsundervisningen var väldigt vanlig vid den tiden och användes i mer än hälften av Sveriges skolor. Under de första åren (åtminstone till 1844) undervisades endast i innanläsning och Luthers lilla katekes. 1845 fick även barn från Tofta, som ännu saknade folkskola, gå i Eskelhem skola, som då snabbt blev för liten. 1846 beslöt man därför att bygga ut skolsalen till 18x8 aln (tidigare 8x6,5 aln). Ombyggnaden utlystes på entreprenad-auktion och inhysen inom socknen skulle utföra arbetet. Virket skulle skaffas per hemman och man gjorde upp en lista på vilka som skulle åka till tegelbruket vid Skäggs i Väskinde för att hämta de 3 500 tegel som behövdes. Åtskilliga sammanträden hölls för att göra upp om dessa tegel på bästa sätt så alla skulle bli nöjda. Rättvist skulle det vara!

Toftaborna ansåg det dock olägligt att ha gemensam skola i Eskelhem, och man byggde en egen folkskola som stod klar vid årsskiftet 1847-48, dvs. ungefär samtidigt som utbyggnaden i Eskelhem var klar.

Motståndet till skolan fanns ännu och många ansåg att barnen behövdes bättre hemma. Av de 117 barn som var inskrivna vid folkskolan hösten 1848 var 50 nästan aldrig där och endast ca 35 bevistade skolan regelbundet. Många kom bara någon dag då och då.

Hur man klarade sig före 1849 är oklart, men först då byggdes ett "afträdeshus till skolan, inredt med tvenne rum". Man valde också en "uppbördsman" som skulle ha hand om alla skolans medel. Av fattigvården köpte man den sten som blivit över vid fattighusbygget och byggde fähus vid skolan.

1850 var det risk för koleraepidemi. Skolhuset utsågs då till sjukhus "enär intet annat tjenligt ställe inom socknen finnes att tillgå". 10 sjuksängar skulle finnas till förfogande och varje hemman skulle stå för $\frac{1}{2}$ sjuksäng.

Den första skolan låg ungefär på samma ställe som den nuvarande, men med gaveln mot vägen.

SKOLDIREKTION - SKOLSTYRELSE - SKOLRÅD

Dessa 3 ord är i stort sett olika benämningar på samma sak, dvs den nämnd som hade hand om socknens skolärenden.

Redan vid första beslutet om en folkskola 1841 valdes en skoldirektion bestående av pastor Frendin, sergent Liffdell, kyrkovärdarna Gabriel Buters och Nämndeman, Båticke samt husbönderna vid Unghanse och Rosenbys.

Enligt 1842 års folkskolestadga skulle det i varje skoldistrikt finnas en av församlingen vald skolstyrelse i vilken kyrkoherden skulle vara ordförande. Kyrkan hade därigenom ett väldigt stort inflytande över skolan. Församlingen skulle sedan i samråd med skolstyrelsen

bestämma tider för undervisningen och vid vilken ålder barnen skulle börja (borde ej uppskjutas längre än till 9:e året). I Eskelhem skolstyrelse beslöt man 1848 att barnen skulle börja vid 7 års ålder (eller efter fyllda sex år om skolläraren efter prövning ansåg det). Vidare beslöts att man skulle läsa februari - juni och september - november kl. 9-12 och 14-16 utom under de 3 ljusa månaderna då man slutade 1 timme senare.

I 1862 års kommunalförfattning stod att i varje socken skulle finnas kyrkostämma, skolråd och kyrkoråd. I Eskelhem slog man samman dessa 2 råd till ett gemensamt kyrko- och skolråd bestående av 10 pers. och där pastorn och de 4 kyrkovärdarna var självskrivna. Kyrkostämman skulle besluta om utgifterna för skolväsendet medan skolrådets uppgift var att utföra det närmaste insecndet över folkundervisningen. För att alla ledamöter i kyrko- och skolrådet verkligen skulle komma på sammanträdena infördes 1867 böter på 50 öre för den som uteblev från möte efter pastors kallelse.

Till skolrådets uppgifter hörde bl.a. att förbereda beslut som skulle tas på kyrkostämman angående inköp, anställning av lärare mm. Man utfärdade också tjänstgöringsintyg för lärarna, där man gav vitsord i "För undervisnings-skicklighet

För förmåga att i skolan upprätthålla
lag och ordning och i övrigt leda ungdomens
uppfostran
För nit"

Vidare var det skolrådet som avgjorde om barn skulle befrias från skolgång p.g.a. fattigdom eller bristande fattningsförmåga.

På 1880-talet införde man en uppsägningstid för skolrådsledamöter på 3 månader, dvs samma som för småskolelärarinnan.

Till skolrådets plikter hörde också att medverka vid Examen som ägde rum vid höst-terminens slut och då man tillsammans med intresserade föräldrar samlades för att höra på lärarens förhör med barnen och pastorns tal. Examenshögtiden avslutades sedan med bön och sång.

Till att börja med var det pastorn som förhörde barnen vid examen. För att "genom tävlan förbättra elevernas kunskaper" föreslog han år 1864 församlingen att ge böcker att utdelas till elever på examen för "flit och framgång". Man ansåg dock detta ej nödvändigt.

Samma år kom ett förslag från biskopen att man till följd av den stora folkmängden skulle öka antalet läs-roter (Man hade då 5 läs-roter, dvs områden inom vilka husförhör hålles). Eftersom det var pastorn som förhörde barnen vid examen ansåg man detta ej behövt. Dessutom hade man vid den tiden svårt att få villiga husbönder att ha husförhören (som skedde på hösten före mantalsskrivningen) hemma hos sig eftersom detta krävde stor påkostnad och traktering. Man beslöt därför att låta husförhören ske efter gårdsgång i ordningen i förhörsboken och att gården endast behövde stå för rum och värme.

Den allra första läraren, Olof Pehr Lundgren, var bara 21 år när han kom hit från Stenkyrka 1841 och flyttade in i skolhuset tillsammans med den gamle skolmästaren Hemström, som ännu var klockare. Lundgren var tvungen att ha jordbruk bredvid skolsysslorna för den första lärarlönen var inte stor; 1 tunna råg och 1 tunna korn från magasin-fonden per år och en liten avgift på några ören som föräldrarna fick betala för sina barn för varje dag de var i skolan. Dessutom skulle husbönder med barn inskrivna i skolan lämna 1/4 kast torr furuved till läraren varje vinter.

Fr.o.m. 1844 fick barnen betala skol-avgift per termin istället för per dag (ca 25 öre/termin). Det är alls inte säkert att Lundgren hade någon lärarutbildning för ännu 10 år efter folkskolestadgan var närmare en tredjedel av alla lärare oexaminerade. Även på den tiden var det dåligt med kyrkosången i Eskelhem, och på sockenstämma 1845 fick skollärare Lundgren lova att hjälpa skolmästare Hemström börja på de psalmer som sjöngs på "nyare och för Hemström okända melodier", samtidigt som man valde 17 väl-sjungande karlar att biträda i koret under kyrkosången på söndagarna.

1847 dog Hemström och samtidigt flyttade Lundgren till Stenkumla. Man slog då samman skollärare- och klockare-tjänsterna och utlyste en förenad tjänst till vilken 3 sökande anmälde sig. För att kunna välja en av dessa tre fick de avlägga prov i kyrkosång varsin söndag. Den 21/8 1848 valde man nyexaminerade Petter Göran Pettersson till skollärare och klockare. Att han var nyexaminerad innebar antagligen att han hade gått en 2 terminer lång folkskollärareutbildning i Visby.

P.G. PETTERSSON

Petter Göran Pettersson är antagligen en av de lärare som mest satt sin prägel på Eskelhem folkskola där han var lärare 1848-1878. Han var född i Östergötland 1818 och hade närmast bott i Gothen innan han flyttade till Eskelhem 1848. 1843 gifte han sig första gången och fick fem barn. Det måste ha varit väldigt trångt i skolhuset när Pettersson bodde där med sin stora familj, sina föräldrar och 3 pigor.

På 1860-talet, när församlingen blev allt större, blev det omöjligt för Pettersson att ensam sköta skolan, gården och samtidigt vara klockare. 1863 fick han därför en medhjälpare till klockaregöromålen eftersom dessa tog för stor tid av skolundervisningen i anspråk. Även städning av skolan hörde till Petterssons uppgifter. 1867 åtog han sig att mot 15 riksdaler/år svara för skolans vedhuggning och eldning, sopning och rengöring var kväll samt skurning var 14:e dag.

Först 1871 fick Pettersson en medhjälpare till skolsysslorna; 20-åriga Niklas August Söderberg flyttade då hit från Visby och stannade här i fem år som s.k. vikarierande skollärare.

1872 dog Petterssons hustru och han gifte om sig 1874.

Pettersson blev med tiden väldigt illa omtyckt, men det råder ingen tvivel om att han var duktig och lyckades bli en av de "stora" gubbarna i socknen. I förhörsboken är han en av de väldigt få som av pastorn fått högsta betyg och han ägde andelar i flera gårdar, bl.a. Simonarve och Bringsarve. När ordförande i kommunalstämman plötsligt avled år 1870 valde man enhälligt P.G. Pettersson till hans efterträdare. Pettersson skötte också banken trots att hans syn mot slutet var väldigt dålig.

Han ogillades av många, man ansåg honom okristlig m.m. och saken gjordes inte bättre av det rykte han på 1860-talet fick om sig att vara otrogen med barnmorskan i socknen, trots att båda var gifta. I maj 1863 höll kyrko- och skolrådet ett sammanträde (vars protokoll upptar 7 fulltecknade sidor i protokolls-boken) om detta rykte inom församlingen om "förtroligt umgänge mellan barnmorska Broström och skolläraren P.G. Pettersson,....., vilket rykte vunnit ökar fort därigenom dels att Broström dagligen och stundligen, bittida och sent vistats och till och med tillåtit sig bliva över natten i Petterssons boning."

Pettersson hade även besökt Broström vid "opassande tider av dygnet" och man hade t.o.m. två vittnen på att Pettersson den 4/5 hade klättrat in genom Broströms fönster kl. 24 och stannat där 2 timmar.

Pastorn ville därför ha enskilda förhör med dessa personer om sanningen för att få dem att avstå från detta umgänge som berövade dem aktning och förtroende. Till protokollet gick också att Pettersson "av den onde ande låtit sig förledas."

Pettersson, som hade blivit särskilt kallad till detta möte, försäkrade att det bara varit laglig vänskap mellan honom och barnmorskan. Fönsterbesöket förklarade han med att Broströms man hört det falska ryktet och skickat henne 2 skarpa brev som även riktade sig till skolläraren. Broström bad Pettersson hjälpa henne läsa och besvara breven, vilket han lovade, men efter tidigare varning från pastorn vågade han ej offentligt besöka henne utan gick dit på natten. För att inte väcka Broströms hyresgäst klättrade han sedan in genom fönstret.

Efter överläggningar i kyrko- och skolrådet om hur man skulle döma Pettersson kom man fram till att hans brott "så till den grad strider mot sedlighet, anständighet och heder" att man ville avsätta honom direkt. Man hindrades då av skolstadgan från 1842 där det stod skrivet att uppsägning av lärare måste föregås av varning i skolstyrelsens protokoll. Eftersom sådan skriftlig varning saknades kunde man endast ge honom en varning nu. Mot detta beslut reserverade sig dock 3 bönder som menade att denna förordning endast gällde vid brottslighet inom själva lärarkallet och ej "på verklig brottslighet af hvad slag som helst, ty då skulle de gröfsta brott mot samhällets lagar kunna endast med varning försonas; att här vore fråga om sådana af Pettersson emot sedlighet, anständighet samt heder och ära, begåna svåra förgripelser som alldeles icke få tålas hos en lärare hvilken, om han med gagn og förtroende skall rätt uppfylla sitt ansvarsfulla kall, bör vara en föresyn i allt godt og ej t.o.m. inför sjelfa sina skolbarn blåttställa sitt anseende, og att dessa Petterssons

svåra förbrytelser mot sedelagen icke kunna endast med varning försonas, enär de åstadkommit en sådan förargelse inom församl. og så i grund beröfvat Pettersson allt sannt förtroende, att inga om sina barns väl ömmande föräldrar numera kunna med godt samvete anförtro dem åt en sådan Lärare; hvarföre de ansågo honom till folkskolelärarekallet otjenlig og därifrån böra skiljas"

DIAKONISSKOLAN

Det fanns alltså de inom socknen som ej ville låta sina barn undervisas av P.G. Pettersson. Omkring 1860 var därför en del barn från bl.a. Bolin vid Buters, Båticke och Söderdahl vid Wallda inackorderade i Hogrän där de hade en "mera gudaktig lärare". Vid den tiden byggdes också Enskilda skolan, nuvarande missionshuset i Eskelhem, "av kristligt sinnade personer" som reagerade emot "Gubben Petterssons ogudaktighet och dryckenskap."

Från Fridhem erhöles löfte om lärarhjälp och man byggde Enskilda skolan på mark tillhörande Bolin, Buters (köptes senare upp av prästgården). En diakonissa från Fridhem undervisade mot en kostnad av 33 öre/månad för varje barn (1866). Troligtvis invigdes diakonisskolan våren 1860 eftersom den då för första gången nämns i ett protokoll och antalet inskrivna vid folkskolan sjönk kraftigt just då.

De lärarinnor som undervisade vid Diakonisskolan var utbildade och undervisningen var ganska provisorisk. Man gick bara några veckor då och då och lärde sig endast att räkna och läsa utantill ur bibeln, som för övrigt var den enda bok man använde sig av.

Vid ett besök i skolan skänkte prinsessan Eugenie 1000 kronor vilket måste ha varit av stor betydelse för de bönder som annars själva finansierade skolan.

1867 gick 31 elever i Diakonisskolan, och året därpå 34 st.

Den första lärarinnan var troligtvis Helena Lovisa Larsdotter Pettersson från Kalmar län. Hon flyttade hit 1859 och efterträddes 1862 av Anna Christina Henriksson som bodde på Båticke ägor.

Även i Tofta inrättades omkring 1866 en enskild småskola vid Ansarve. Denna av fribaptisterna uppförda småskola uppskattades dock på ett helt annat sätt av skolrådet där, eftersom den var förebyggande för den vanliga folkskolan medan undervisningen vid Enskilda skolan i Eskelhem skedde helt parallellt med folkskolans, åtminstone under de första åren. Efterhand tycks det dock vara allt större dominans av de yngre barnen vid den Enskilda skolan även här.

Denna Diakonisskola var emellertid inte det enda ställe där undervisning gavs utanför folkskolan. På många ställen behövdes barnen hemma och när det blev tid över inrättade man någon slags provisorisk undervisningslokal dit någon gammal predikant eller liknande fick komma och lära barnen att läsa hjälpligt. Bland annat lär missionsförbundarna tidvis ha haft skola på gården vid Wallda omkring åren 1865-70.

BREVET FRÅN SKOLINSPEKTÖREN

Sedan 1861 utövades statlig inspektion över folkskolorna genom så kallade folkskoleinspektörer som reste runt och besökte skolorna. Efter ett sådant besök vid Eskelhem skola 1871 skrev skolinspektören till skolrådet här med en rad anmärkningar;

1. Antalet barn (112) i skolåldern är alldeles för stort för en skola. Visserligen minskar antalet barn något genom den Enskilda skolan, men denna är ej förberedande utan i båda skolorna går stora och små barn tillsammans. Vidare överlämnas de yngre barnen alldeles för mycket åt monitörsundervisningen. För att avhjälpa dessa brister bör en småskola förläggas i samma byggnad som folkskolan.

Som åtgärd för att minska antalet barn beslöt skolrådet tillsammans med kyrkostämman att skolan skulle delas i två avdelningar som läste växelvis varannan dag och endast fredagar tillsammans.

2. Skolinspektören uppmanar skolrådet att skaffa en ny vikarie från fastlandet eftersom det på Gotland inte finns någon att tillgå. "Då den ordinarie läraren, vid föregående inspektioner, troligtvis till följd av ålder, icke befunnits duglig att hålla skolan i det skick som man kunnat fordra, samt den nuvarande vikarien icke är kompetent att sköta en folkskola, utan blott tillsvidare genom nödfall måst bibehållas." Han uppmanar också skolrådet att inte överlämna ärendet åt läraren, för då blir det inte av.

Skolrådet lovade att söka ny vikarie, men gjorde antagligen inga större ansträngningar, för både P.G. Pettersson och vik. skolläraren N.A. Söderberg stannade kvar vid skolan.

3. Inspektören är väldigt missnöjd med lärarens undervisning. Det värsta är att man använder sig av alldeles för mycket monitörer vid innanläsning och huvudräkning. Biblisk historia och katekes börjar alldeles för tidigt, redan innan barnen kan läsa hjälpligt innantill, och dessa ämnen bör minska antalet veckotimmar till förmån för framförallt geografi och tavelräkning.

Denna kritik fick däremot inget medhåll från skolrådets och kyrkostämmans sida utan "voro alla närvarande ense med ordföranden däruti, att till skolans huvudämne snarare borde anslås flera timmar, men ingalunda färre. Flera äro redan avogt stämda mot skolan till följd av mångläsningen, skulle nu det ämne, som många anse såsom det enda läsvärda (dock med orätt), ytterligare maka åt sig för de andra ämnena, så skulle skolan i deras ögon än mer sjunka."

DEN NYA SKOLAN

Det gamla skolhuset var i ganska dåligt skick och 1863 tvingades socknen utföra vissa reparationer på det. (samtidigt skaffades den första brandhaken och brandstegen) Men redan året därpå var man tvungna att igen vidta åtgärder i köket där regnvatten välldes in genom taket och rök strömmade ständigt in i köket från den för låga skorstenen. Man köpte då in bräder och kalk, utlyste arbetet på entreprenadauktion och ställde 14 dagsverken från socknen till entreprenörens förfogande.

Hösten 1866 ansåg man att lokalerna var för små och att behovet av en småskola var stort. Man föreslog då att riva hela det gamla dåliga skolhuset och istället bygga ett nytt med två lärosalar. Villkoret för att detta skulle gå att genomföra var dock att man skulle kunna få bidrag från staten. Troligen kunde man ej få tillräckliga bidrag, för efter bara någon vecka bordlades frågan igen med hänvisning till att det i socknen redan fanns en privatskola (Diakonisskolan). Folkskolans läs-sal och lärarens boningsrum var då i mycket dåligt skick.

I maj 1867 hade det gamla skolhuset bl.a. blivit angripet av räta och på kyrkostämman tog man upp till omröstning huruvida man skulle bygga nytt skolhus eller ej. Man röstade ja och skulle då i en ny omröstning avgöra om det i den nya skolan skulle beredas plats för småskola. I detta sammanhang nämns i protokollet att flera husbönder hade slagit sig samman och redan börjat bygga en enskild småbarnsskola som redan var halvfärdig. Dessa husbönder var nu villiga att överlåta detta bygge till församlingen om den gemensamt med bönderna åtog sig bekosta byggets förfärdigande, avlöning av lärarinna m.m. Vilket påbörjat bygge som här åsyftas vet jag ej.

På kyrkostämman röstade man emellertid ja till att det i nya folkskolan skulle beredas plats åt en småskola.

Genom röstfördelningen i denna omröstning får man en vink om hur makten var fördelad vid denna tid:

	ja	nej		ja	nej
Prosten Sturtzenbecker	320		Thomas Lidin, Lingsarve		27
Skoll. Pettersson	32		Johan Pettersson, Övide		5
Thomas Rovalds	13		Carl Löfgren, Sojvide		26
Joh. Söderdagl, Boleks	182		Ol. Magnusson, Tjuls	45	
Ol. Lindell, Lingsarve	13		L. Siggelin, Wallda		29
N. Bolin, Unghanse		42	G. Bolin, Buters	54	
N. Ahlström, Levide	18		L. Wallin, Walldarve		33
Erik Johansson, Levide		41	C. Hägg, Walldarve		40
M. Romdahl, Rovalds	29		E. Bolin, Alvena		17
Jacob Bolin, Lingsarve		27	Arbetaren P. Engström		6
			på Sigvards grund (Alla övriga var husbönder)		

Man valde också en byggnadskommitté, bestående av husbönderna Johan Söderdahl, Boleks och Alfred Eskelund, Wallda, som skulle göra ritnings- och kostnadsförslag m.m. på bygget.

Men skörden slog fel det året och till följd av de dåliga tiderna och kläna utsikterna tvingades man skjuta upp hela byggnadsföretaget något år i hopp om bättre tider.

I januari 1869 upphävde man tidigare beslut om 2 lärosalar

eftersom det blev för dyrt. Endast 1 lärosal och nödvändiga rum för läraren skulle byggas. Man kom också ihop sig om hur bygget skulle betalas. Vad skulle betalas kontant och vad skulle betalas i natura? Efter vad skulle betalningen ske? Det hela slutade med att prosten Sturtzenbecker reserverade sig mot slutliga beslutet och fränsade sig allt deltagande i skolbyggandet.

Under tiden detta pågick förföll den gamla skolan dagligen och blev alltmera obrukbar. Ja, det var dåliga tider som även då orsakade arbetslöshet. För att lösa det problemet började man i Eskelhem 1869 bryta byggnads-sten vid Gardrungs stenbrott.

Efter att ha skjutit upp skolbygget i flera omgångar tog man upp frågan igen i maj 1870. Tidigare beslut om endast 1 lärosal hade överklagats och som kompromiss beslöts att i skolhuset skulle finnas 1 lärosal och 1 rum som skulle fungera som sockenstuga. Byggnadsvirke skulle betalas per hemmantal och kontanta ersättningar per fyrktal. Materialet skaffades under vintern 1870-71 under byggnadskommitténs översikt. Arbetet ålades en entreprenör som till sin hjälp fick ett dagsverke från varje åttondels hemman.

Den första maj 1872 kunde man äntligen riva det gamla skolhuset och det nya byggdes under sommaren och hösten samma år. Efter överenskommelse med Enskilda skolan fick alla skolbarn gå där växelvis varannan dag under skolbyggets gång.

När man skulle välja en upp- och tillsyningsman till det nya skolbygget visade det sig att ingen hade tid med en så pass tidskrävande uppgift, så man fick i stället turas om med jämna mellanrum.

Vid årsskiftet 1872-73 kunde Eskelhemsborna glädja sig åt att få inviga sin nya sockenskola.

SMÅSKOLAN

I slutet av 1860-talet var folkskolan indelad i övre och undre avdeln. som läste 3 dagar i veckan. Man ansåg detta ej vara tillräckligt och föreslog därför 1870 de bönder som byggt Enskilda skolan att den istället skulle bli allmän småskola. Fördelen med detta var att alla kunde få större insyn i Enskilda skolan och att man kunde få statligt bidrag till lärarinnans lön. Men Enskilda skolans ägare gick ej med på detta av den anledningen att om skolan kom under skolrådet så kunde dess syfte, dvs att de barn som gick där skulle ha en "sant kristlig lärarinna", förfelas. Skolan förblev alltså privat dit ägarna själva skulle välja en lärarinna, men alla församlingens små barn hade tillträde dit mot erläggande av terminsavgift.

När den nya skolan med sin enda lärosal stod färdig vintern 1872 ansåg man den redan för liten för det 100-tal barn som fanns i skolåldern. Man lyckades då komma överens om att under våren 1873 låta de mindre barnen gå i småskola i Enskilda skolan. På så sätt kunde alla barn gå 5 dagar i veckan. Till hösten skulle sedan småskola inrättas i folkskolans lilla lärosal, dåvarande sockenstuga.

Platsen som småskollärarinna utlystes i tidningarna och 2 ansökningar kom in. Den ena var från utexaminerade småskollärarinnan Hanna Söderberg (gift med vik. skolläraren N.A. Söderberg). Henne kunde man dock ej anta "emedan hon såsom gift dels hade bestyr med hushållet, dels kunde bli av-

bruten i läsningen såsom förra året skett". Istället anställde man den andre sökanden, oexaminerade Catharina Johansson från Vall som varit lärarinna i Enskilda skolan innan den blev småskola. Hon fick först jobbet "på försök" ett år för 150 kronor + husrum och vedbrand, men då hon var till församlingens belåtenhet och dessutom genomgick en kort kurs i "lärarinnekonst" fick hon stanna ända till våren 1876 då hon blev sjuk och måste sluta. Eftersom ingen vikarie fanns att tillgå gavs barnen ledigt resten av terminen och tjänsten utlystes igen.

Denna gång var det svårare att få tag på sökanden, bl.a. på grund av den blygsamma lönen på 200 kr/år. När höstterminen började fick därför småskolan och folkskolan läsa varannan dag för samme lärare. Detta motiverades också med "brådskan ibland folket." Okt.-våren 1877 var Elina Sandström småsk. 1 oktober anställde man Anna Carolina Christina Olsson efter rekommendation av föreståndaren vid Boge lärarinneseminarium. Barnen gick nu 2 år i småskolan och efter förhör med folkskolläraren flyttades de som klarade sig upp i folkskolan. Carolina Olsson sade upp sig 1886 och efterträddes då av småskollärarinneeleven Anna Kristina Theodora Booberg från Örebro. Hösten 1889 fick hon tjänst i Fröjel och hennes plats utlystes om och om igen, men man fick bara 1 sökande. Skolrådet ville av någon anledning ej anställa denna enda sökande och tillsatte en vikarie under höstterminen i hopp om fler sökanden till våren.

Lönen höjdes då till 300 kr/år och man satte som krav att "den sökande bör kunna undervisa flickorna i handarbete". Beda Ingeborg Nilsson från Skaraborg län blev då lärarinna här och flyttade in i lärarinnerummet som låg på norra gaveln (mot kyrkan) av folkskolans övervåning. Hon stannade i Eskelhem till sommaren 1900 och hann under denna tid gifta till sig namnet Fredriksson. Efter henne var Alfred Rosvalls båda döttrar lärarinnor vid Eskelhem folkskola; först Alfrida Matilda Rosvall 1900-1903, och därefter Anna Elina Rosvall.

Ordinarie småskollärarinnor:

1. Katarina Johansson	1873-1876
2. Elina Sandström	1876-1877
3. Carolina Olsson	1877-1886
4. Dora Booberg	1887-1889
5. Beda Nilsson	1890-1900
6. Alfrida Rosvall	1900-1904
7. Anna Rosvall	1905-1942

PLANTERINGSLAND

Redan 1863 bestämdes att man skulle ha en skolträdgård, dels för lärarens "eget behag av jordfrukter" och dels för att undervisa barnen i "Trädgårdsodling". Ingenting hände emellertid och 1867 fick P.G. Pettersson i uppgift att iordningställa skolans planteringsland mot att han skulle få dess avkastning. Troligtvis blev heller inte detta av för året därpå fick man sätta dagsverken till att plöja upp skolans planteringsland och till hälften plantera det med buskar och träd.

Den mark som skulle avstyckas för detta ändamål låg bakom skolan och tillhörde kyrkoherdebostället i Eskelhem. Marken inköptes då för en årlig avgift av 3 kubikfot spannmål, hälften råg och hälften korn. Man angav också minsta areal av planteringslandet som skulle nyttjas av skolelever. Varje elev hade sin lilla ruta som de själva fick sköta, och detta var något mycket uppskattat bland eleverna. 1898 angavs att 8 tim./år av lästiden fick användas till trädgårdsskötsel. Behövdes ytterligare tid fick man ta det på fritiden.

UNDERVISNINGEN

Som redan nämnts var det till en början framförallt kristendom som dominerade undervisningen. Efterhand kom allt flera ämnen med på schemat och 1858 lärde man sig innanläsning, utanläsning, katekes, biblisk historia, rättstavningslära, världsbyggnaden, naturbeskrivning, geografi och svensk historia, räkning och bibelns böcker. Klassindelningen var vid den tiden lite annorlunda mot nuvarande; skolan var indelad i 8 läs-klasser, 6 räkneklasser och 7 skriv-klasser.

10 år senare var ämnena räkning, skrivning, sång, geografi, historia, grammatik, rättsskrivning, naturlära, linear-teckning (detta ämne blev 1878 teckning) och geometri, gymnastik och exercis. De två sista ämnena var dock bara för gossar.

Från examen den 30/6-1871 står skrivet i examensboken:

"Genomgångna ämnen:

Språk och rättstavningsläran - hela.

Naturlära: Om människan, djuren och något på växterna.

Historien: hela, men allra mest Vasa-ätten.

Heliga historien: det allmännaste.

Geografi: Sverige, Norge, Danmark, något på Europas stater i allmänhet, samt några vikar, sund och uddar tillhörande de övriga världsdelarna samt något om Gotland.

Allmänna historien: Om Romarne, Cyrus m.m.

Linearteckning: hela, samt något litet av geometrin.

Uti alla dessa ämnen har endast övre avd:s barn åtnjutit undervisning, och dock icke alla utav dem, för somliga hava nyligen blivit uppflyttade från nedre avd."

Vid examen höll läraren förhör med barnen för att avgöra om de kunde flyttas upp till nästa klass, och "särskild prövning" hölls för dem som ville sluta skolan.

Vid Eskelhem skola använde man sig väldigt mycket av monitörsundervisning, men denna förbjöds 1883 efter råd från folkskoleinspektören. Samtidigt infördes att barnen skulle börja småskolan på hösten det år de fyllde 7 år. Att de tidigare hade fått börja närhelst under året de fyllde 7 och att skolgången varit så ojämn måste i hög grad ha försvårat klassundervisningen.

Jämfört med dagens skolor användes ytterst lite material i undervisningen. I den allra första skolan användes bibeln som enda läsebok och man köpte bara in några tabeller.

Den första kartan köptes 1865 och var över Palestina. Ännu 1871 saknades en Gotlandskarta.

1888 inköptes en ny svart tavla, planscher över människokroppen, mätkärl och vikter efter nya systemet och en

Palestinakarta. Läseböcker fick barnen låna i skolan, men allt annat material fick de betala själva. Griffeltavlor användes till några år in på 1900-talet.

1892 samlade man ihop pengar till en orgel för 110 kr. som skulle användas vid barnens sångövningar.

Före dagens första lektion samlades alla till en 15-20 min. lång andaktsstund med bön och sång och först 1902 förlades denna till inom skoltid.

Enligt skolrådets stadgar från 1898 började skoldagen kl 9 och man läste sedan 3 timmar med 10 min. rast (småskolan 15 min.) mellan varje. Därefter skulle man helst ha en stunds gymnastik innan man fick "middagslov" som varade till $\frac{1}{2}$ 2 då eftermiddagens 3 timmar började. Under den mörka årstiden tidigarelades eftermiddagspasset 1 timme. Terminstiderna varierade något, men man läste oftast 8 mån. varje år.

Det vanliga var att man skulle gå 6 år i skolan, men det fanns även en s.k. minimikurs där man gick av "fattigdom eller mindre begåvning" och där endast vissa minimikunskaper skulle inhämtas. Detta användes ännu in på 1890-talet, men 1898 fastslog skolrådet att skolplikt gäller till det kalenderår barnen fyller 14 år, men att "intet med normal begåvning utrustat barn är dock från skolgång befriat förrän det visat sig hava nöjaktigt inhämtat de för avgång erforderliga kunskaper samt erhållit avgångsbetyg från skolan."

Avgångsexamen kunde dock ännu begäras hos skolrådet innan fyllda 14 år.

Ordning och reda krävdes av eleverna. Bl.a. fanns en ordningsregel som sa att om en elev lekte med något under lektion hade läraren rätt att ta föremålet eller att förstöra det (jmf Rosvall).

Men busstreck har väl alltid funnits, och bland anmärkningarna i examensboken från 1875 finns:

"Prat och skratt under lektion

Medhaft snusdosa i skolan

Oanständiga ord

Ras i skolan (vanligaste anmärkningen)

Slagit flickor efter badning

Grimascher under lektion

Bok öppen under lektion

Orolighet under lektion

Slarv

Ovettiga visor

Nypit kamrat under lektion."

BETYG

Redan innan folkskolans tid fanns betygen. Det var då prästen som efter husförhören betygsatte församlingsmedlemmarna i Innanläsning, Luthers katekes och Förklaringen. Före 1842 var Innanläsningen dessutom uppdelad i 1. A.B.C.-boken 2. Katekesen 3. Psalm-boken.

De betygsgrader man använde sig av varierade något, men var oftast a, b, c. I en del förhörsböcker bedöms också förståndet. T.ex. hade P.G. Pettersson "Läser: Innantill: a Luth. Katekes: a Förklaringen: a " men "Förstår: b." Efter 1886 fanns bara 2 ämnen; Innanläsning och Kristendoms-kunskap.

I folkskolan gavs betyg (åtminstone fr.o.m. 1858) i de ämnen som lästes samt i Uppförande. De betyg som finns kvar från den tiden är de som skrevs in i lärarens journal för att eleverna slutat utan att anmäla detta.

I 1867 års betygsbok gavs bara betyg i Stavning, Innenläsning, Rättsläsning, Katekes, Biblisk historia, Räkning (addition, subtraktion, division, multiplikation, sorter, bråk) och Skrivning (tabb. på tavla, på papper) trots att flera ämnen lästes. Även uppförande och flit betygsattes. Läraren skrev då in betygen (a,b,c,d) i sin betygsjournal för varje år, men eleverna fick bara betyg efter sista klassen när de efter förhör fått sluta.

Mot slutet av 1800-talet gavs även minimi-betyg.

PETTERSSON AVGÅR

P.G. Pettersson var illa omtyckt både bland församlingsmedlemmar och folkskoleinspektörer. Efter en inspektion på våren 1878 fick han veta att han nu kunde lämna in avskedsansökan till skolrådet och avgå med full pension. Pettersson var då 60 år och hade varit skollärare i 30. Han avgick alltså frivilligt sommaren 1878, men hade han inte gjort det, hade han antagligen fått sparken.

Tjänsten som skollärare, klockare och organist med en lön på 600 kr/år utlystes. Denna gång fick de sökande avlägga ett prov i kyrkan och ett i skolan. Under hösten tillsattes en vikarie, och 1879 tillträdde Johannes Åkerman från Guldrupe. Skolläraren slapp nu att städa och elda i skolan. Dessa sysslor skulle "arbetaren Jacob Ahlqvist hustrus barn" göra för 50 öre/vecka.

Johannes Åkerman stannade till februari 1883 då han blev sjuk. Hela detta år hade skolrådet fullt upp med att försöka hitta vikarier till tjänsten. Några månader fick till och med den gamle P.G. Pettersson hoppa in. Först den 1/1 1884 blev det ordning på lärartjänsten igen. Då tillträdde Alfred Rosvall.

OJÄMN SKOLGÅNG

Under alla år mellan 1841 och sekelskiftet var det skolrådets strävan att få alla barn att gå i skolan. Det var dock ingen lätt uppgift för motståndet var ofta stort både från föräldrarnas och barnens sida. Och det är heller inte svårt att förstå att de föräldrar som i alla tider fått slita hårt för att få ihop till maten för dagen inte insåg nyttan med att skicka sina barn till skolan som dessutom kostade pengar.

Före 1860 skrevs alla barn i åldern 7-14 år in vid skolan, men därefter skrev man bara in dem som själva anmälde sig. Under slutet av 1850-talet var frånvaron väldigt stor, t.o.m. större än tidigare. Detta kan även ha ett visst samband med att man tyckte så illa om skolläraren, P.G. Pettersson. År 1858 gick endast 20 av de vid skolan 134 inskrivna barnen någonlunda regelbundet i skolan. 54 st. var aldrig där.

Vid mitten av 1860-talet var ca 50-60 barn inskrivna vid

folkskolan och oftast kom omkring 30 st. Man kunde då bli helt befriad från skolhång bara man anmälde sig till skolläraren och lät sig förhöras. Men många slarvade och struntade i att anmäla sina barn. Inom skolrådet bestämde man därför att varje ledamot skulle ansvara för sitt område och se till att de barn som bodde där blev anmälda hos läraren. Hösten 1865 var endast 43 av socknens 114 barn anmälda. Vid examen 1867 förmanade pastorn barnen att förkovra sig i de kunskaper som skolan lärt. Till barnens föräldrar "ställdes allvarliga och behjärtansvärda uppmaningar" - att man skulle - "i hemmet underlätta skollärarens kall genom att där underhålla och förkovra vad barnen i skolan fått lära." Dessa uppmaningar behövdes säkert, men gav knappast något resultat. Denna termin hade 63 av socknens 115 barn varit anmälda till skolhång, och en stor del av dessa hade varit där bara några få dagar. Endast 33 st. hade under året bevistat skolan under mer än 4 mån. och 24 barn hade gått 1 dag - 2 mån. Dessutom gick det året 31 barn i Diakonisskolan och 10 st. i andra skolor (Västergarn, Stenkumla, Hogrän m.m.).

Året därpå (1868) avkortades höstterminen 1 månad för att barnen behövdes hemma på gårdarna. Man hade också 14 dagars lov i slutet av maj.

Vid den tiden infördes också den s.k. Onsdagsskolan för de barn som ville eller kunde gå bara en dag i veckan. Men intresset för skolgången fortsatte ändå att vara lågt. 1875 höll skolrådet åter sammanträde för att överlägga om vad som skulle göras åt de föräldrar som av "trilska eller fattigdom" avhöll barnen från skolan. Varje skolrådsledamot fick nu en lista över "försumliga föräldrar" inom sin rote och skulle allvarligt uppmana dessa.

Tydligt är att skolgången blev jämnare in på 1880-talet när Rosvall började, men ännu 1884 hade man stora svårigheter med att få jämn läskunnighet i början av terminen och införde därför varannandagsläsning under de 6 första veckorna.

Ännu 1888 fanns det flera barn som ej kom till skolan, men sedan blev det allt ovanligare. Protokoll berättar om hur Niklas Ferdinand Sellin vid Vallda 1896 blev kallad till skolrådet för att han hade vägrat att skicka sin 14-åriga dotter Ferdinanna till skolan trots tillsägelser från Rosvall. Hon var nu anmäld för försummad skolgång. Fadern varnades för följderna ifall han inte skickade barnet till skolan. Man läste upp paragraferna om skolgångsskyldighet ur skolreglemente och stadga angående folkundervisning för honom. Ferdinanna kom tydligen till skolan, för redan 2 månader senare erhöll hon minimi-betyg.

Vid denna tid fanns alltså skolplikt, men skolrådet kunde ännu befria barn från skolgång p.g.a. deras fattigdom. Flera år in på 1900-talet hände det att barn som måste ut och tjäna för sitt uppehälle befriades från de sista åren i skolan.

SLÖJDUNDERVISNINGEN

Flickslöjd infördes vid Eskelhem folkskola år 1880. Småskolan fick då ledigt på onsdagarna för att lärarinnan skulle kunna undervisa flickorna i handslöjd. Intresset för slöjden blev dock alltmindre, och den upphörde därför 1888 till förmån för att småskolan skulle läsa även på onsdagarna.

Efter några år infördes den "kvinnliga slöjden" igen, men förlades då utanför skoltid och lärarinnan fick extra ersättning för slöjd-undervisningen. 1897 erhöles 30 kr/år från staten till lärarinnan i flickslöjd. Man stickade, sydde och broderade 2 kvällar i veckan utom under vintermånaderna då flickslöjden var förlagt till lördagar. Allt material fick barnen skaffa själva. Denna gång var slöjdskolan obligatorisk.

På 1880-talet hade man flera gånger på förslag att införa en slöjdskola för pojkar, men förslaget avvisades varje gång. Först 1897 skulle man inreda slöjdlokal på södra änden av fattigstugans vind. Av staten fick man pengar till verktygs-uppsättning och bänkar samt 75 kr/år till läraren (jmf 30 kr till kvinnlig slöjd). Någon var ännu kritisk och tyckte att slöjden skulle ta för mycket av barnens fritid, men man menade att det även kunde vara till praktisk nytta för fattiga som ej hade verktyg hemma. 1899 fick man brev ifrån Domkapitlet som undrade varför slöjden inte förlades till lördagar istället för till två läsdagar, men på detta svarades att på lördagarna behövdes barnen hemma.

1907 inreddes slöjdsal på södra änden av folkskolans övervåning.

ALFRED ROSVALL

Olof Niklas Alfred Rosvall föddes 1854 vid Vallbys i Hogrån. Han växte upp som enda barnet i ett mycket religiöst och ordningssamt hem. I folkskolan var han väldigt flitig och duktig och hans lärare, Fredrik Enderberg, framhöll och uppmuntrade honom till fortsatta studier. Av honom fick Alfred Rosvall också de första grunderna i orgelspelning.

1876 tog Rosvall folkskollärareexamen vid Uppsala seminarium. Han var missionsförbundare och under den senare delen av Uppsalatiden åkte han tillsammans med några kamrater på predikoturer långt ut på landsbygden. Det var för övrigt under en sådan predikotur i Västmanland han träffade sin fru, Matilda Kristina Pettersson.

Hösten 1876 fick Rosvall plats som vikarie i Stockholms folkskolor och 1878 vid Falu folkskola. Han och hans blivande hustru ville då helst stanna på fastlandet, men efter hans föräldrars önskan om att få ha enda barnet i sin närhet flyttade de hösten 1878 till Lärbro där de gifte sig. För att komma ännu närmare föräldrarna flyttade Alfred Rosvall med sin familj, nu med 2 döttrar, till Eskelhem på nyåret 1884.

Här kom han genast att betyda mycket för Eskelhem folkskola. Många äldre kan ännu säga att "när Rosvall kom till Eskelhem blev det ordning i skolan."

Alfred Rosvall var under hela sitt liv väldigt intresserad av skolfrågor och lade ner hela sin själ i undervisningen.

Han blandade gärna teori med praktik och han kom ofta till skolrådet med nya idéer. Bland annat var det han som föreslog inrättandet av en slöjdskola.

Folkskollärare- klockare- och organistsysslorna tog säkert största delen av hans tid i anspråk, men han hade även många andra uppdrag inom socknen. Mot slutet av sin livstid var han ordförande i kommunalstämman, räkenskapsförare för kommunalkassan, sekreterare i sparbanken, körledare och bibliotekarie.

Även utanför Eskelhems gränser var han en känd person, särskilt genom sitt arbete för folkskolan och nykterhetsarbetet. Ungefär samtidigt med ovan nämnda uppdrag var han länsombud för Sveriges allmänna folkskollärareförening, ordförande i Gotlandskretsen av Svenska folkskolans vänner och styrelseledamot i Klintehamn-Roma järnvägsaktiebolag. Han hade också många viktiga uppdrag inom nykterhetsrörelsen, för vilken han måste ha varit en betydande man. Han reste ofta runt på möten både på Gotland och på fastlandet och värvade nya medlemmar.

Som en skicklig stenograf fick han även åka runt på många möten av olika slag och referera till tidningar, både gotländska och riksomfattande. Han undervisade också sina elever i stenografi, men detta ogillades dock av skolrådet som 1898 förbjöd stenografi-undervisningen med motiveringen att både barnens och lärarens tid behövdes bättre till annat.

På vinterkvällarna hände det att blivande folkskollärare som skulle söka in på seminarium kom från hela Gotland för att få privatundervisning av Rosvall.

I Eskelhem var Alfred Rosvall känd för att vara väldigt sträng mot både egna och andras barn. Protokoll från 1894 skvallrar om hur Rosvall då fick en varning från skolrådet efter att ha slagit sönder 4 barns griffeltavlor för att barnen hade lekt med sina tavlor samtidigt som de visade upp det skrivna. Rosvall blev då arg, och eftersom ordningsregeln sa att läraren fick slå sönder det barnen lekte med, förstörde han tavlorna. Men skolrådet ansåg ej detta vara passande eller leda till förbättring. Läraren skulle ge sina lärjungar ett gott föredöme och även om han blev arg skulle han ej bestraffa utan "tillrättavisa med lugn besinning och kärleksfullt ansvar".

Under sitt sista levnadsår var Rosvall sysselsatt med att skriva en lärobok för hembygdsundervisning i folkskolan och framställa en Gotlandskarta för skolbruk (tidigare hade han även ritat en detaljerad karta över Eskelhem socken). Han skrev också manuskript i två editioner till lärobok i svensk historia. "Kort lärobok i hemtraktens samt Gotlands geografi för folkskolans första årsklass" utgavs på eget förlag 1899, och Gotlandskartan inköptes efter hans död till användning i Visby folkskolor.

I Eskelhem föddes ytterligare 1 dotter och 1 son. Alla 4 barnen följde i faderns fotspår, och de två äldsta, Anna och Alfrida, tjänstgjorde sammanlagt 42 år vid Eskelhem folkskola efter faderns död.

År 1890, redan innan Rosvall fyllt 35 år, drabbades han av en allvarlig lungsjukdom som han sedan fick kämpa mot under de återstående 10 åren av sitt liv. P.g.a. denna sjukdom tvingades han att tillbringa flera somrar i de jämtländska fjällen.

En vårdag år 1900 kom Alfreds fru Matilda in i klassrummet och sa att barnen fick gå hem för dagen för skol-

läraren hade blivit sjuk. Han kom dock aldrig tillbaka, utan avled den 1/4 1900 i blodstörtning i lungorna. I sitt griftetal över Alfred Rosvall lyckades kontraktprosten R. Uddin formulera det typiska för skolläraren Rosvall: "Helst ville han i skolan sprida solsken och gick tyst och stilla som ett urverk. Men om han ej lyckades få fram den lydnad han ville, så kunde även blixtar och tordön bryta fram."

FORTSÄTTNINGSSKOLA

Första gången man hade fortsättningsskola i Eskelhem var 1872. Äldre barn som ännu inte var konfirmerade fick då gå de 2 sista veckorna i januari. Men eftersom lärarens termin på så sätt förlängdes var man tvungna att höja lärarlönen, och av ekonomiska skäl drogs fortsättningsskolan in igen redan året därpå.

Fr.o.m. 1877 gavs statligt bidrag till fortsättningsskolor. Trots detta dröjde det ända till hösten 1884, dvs. det år Rosvall började, innan frågan på nytt diskuterades i Eskelhem skolråd. Många var kritiska p.g.a. kostnaderna och man ansåg att om barnen använde skoltiden ordentligt kunde de lära sig tillräckligt ändå. Man beslöt dock att en fortsättningsskola för repetition skulle ersätta den vanliga undervisningen de 2 första veckorna i februari varje år om minst 10 intresserade anmälde sig.

1891 förlängdes fortsättningsskolan till 1 månad och förlades till november för att man skulle hinna gå den före nattvardsläsningen.

Efter något år upphörde dock fortsättningsskolan helt.

Eftersom de flesta barnen behövdes hemma eller var tvungna att ta tjänst direkt efter skolan var intresset för fortsättningsskolan lågt. Från skolrådets sida ansåg man det också onödigt dyrt eftersom många barn ändå gick 1 år för mycket i vanliga folkskolan.

Fortsättningsskola återinfördes sedan inte förrän 1906 och då sänktes kravet på antalet intresserade från 10 till 5. Man läste nu 4 veckor i januari (då folkskolan hade jullov) och 2 veckor i februari då storskolans undervisning fick ge vika så att skolläraren kunde undervisa fortsättningsskolan istället. Även denna gång höjdes kritiska röster och bland "stor-gubbarna" fanns det många som menade att "nu skall de visst gå i skolan tills de kan ha barn-barnen med". Det första året var detta uttryck i viss mån berättigat eftersom många från de äldre generationerna då passade på att repetera sina kunskaper. Men sedan gick bara de elever som slutat storskolan året innan.

I fortsättningsskolan lärde man sig ingenting nytt, utan repeterade bara.

1918 blev fortsättningsskola obligatorisk i hela landet.

OMKRING SEKELSKIFTET

Efter Alfred Rosvalls död började en tid då en lång rad vikarier avlöste varandra under flera års tid. Tjänsten utlystes om och om igen och alltid var det något som felade. Lärarval överklagades, de lärare som började fick annan tjänst och så började hela karusellen igen. Våren 1904 stod man helt utan lärare och småskolläraryrinnan Alfrida Rosvall fick då vikariera i övre avdelningen medan en pensionerad småskollärarinna från Sanda fick hoppa in i småskolan.

Man insåg det omöjliga i att få en duglig sökande till övre avdelningen och skilde därför lärare- och klockartjänsten från tjänsten att spela kyrkoorgel och leda kyrkokör. Det hjälpte tydligen, för i januari 1905 fick man äntligen en lärare som sedan stannade i 10 år, Oskar Emil Henriksson.

Under 1800-talets sista år började skolan bli sliten. Skolhusets tak och lärarinnans rum var i mycket dåligt skick och måste repareras. Föräldrar klagade på att skolsalen var för kall och att kakelugnen värmdes upp för dåligt. Golvet i skolsalen var mycket slitet och i taket fanns sprickor.

Omkring sekelskiftet infördes att lärarna skulle få vara med vid vissa av skolrådets sammanträden för att tala om vad som behövdes göras i skolan. Att dessa sammanträden inte alltid hade så stor funktion visar väl följande citat:

"Protokoll hållet vid skolrådets
sammanträde i Eskelhem skolhus
1 sept. 1897.

§1. Av skolrådets ledamöter var ingen närvarande, men skolläraren Alfr. Rosvall och småskolelärarinnan Beda Nilsson varo tillstädes.

§2. Inga frågor till behandling hade inkommit och något yrkande gjordes icke hvarken af läraren eller lärarinnan.

Som ofvan"

Som i alla andra skolor vid den tiden var disciplinen hård. Efter varje rast ställde eleverna upp i led utanför trappan. När läraren kommanderade "Kom in" gick man in och ställde sig spikrakt vid bänkarna i väntan på lärarens "Sitt". Det gällde att inte vända sig om eller att sneгля åt sidorna, för då kunde man få sig en snyting. Den som hade gjort något rackartyg fick själv gå ut och skära till en pinne han skulle få stryk med. Det vanligaste straffet var annars att stå i skamräng (skamvrå) bakom dörren. Varje skoldag inleddes med Din klara sol går åter upp och Fader vår och avslöts med Herre signe du och råde. I lärosalens kakelugn fick barnen själva elda medan de större barnen högg ved.

Man satt i långa bänkar med 5 barn i varje fram till 1902 då dessa bänkar ersattes med 2-sitsbänkar.

Mycket läxor hade man, framförallt i biblisk historia, katekesen och psalmverser som skulle kunna rabblas. Mitt emot skolan låg då en lanthandel som sköttes av änkefru Åkerman. Till hennes tomt brukade barnen gå över på

rasterna för att hoppa hage. Man lekte också i "Gamlehagen", dvs skogen mellan idrottsplatsen och vägen. På de stora högtidsdagarna - examen, 1:a maj, 6:e juni - fick barnen gå in på Malmen, som annars ansågs vara helig mark, och leka, springa i trojaborgen m.m.

PENGAR, PENGAR

Under hela 1800-talet hade skolrådet i Eskelhem stora ekonomiska problem att brottas med. Man fick försöka spara in på utgifterna så mycket som möjligt. Till en början gavs inga som helst statliga bidrag och församlingen fick då stå för alla skolans omkostnader. Lärarens lön betalades under de första åren helt i natura förutom den lilla avgift han erhöll från varje skolbarn. Efterhand utgjorde kontanta ersättningar allt större del av lärarlönen, men ännu in på 1890-talet utgick en del av lärarlönen i form av kofoder och liknande.

Även de statliga bidragen ökade efterhand, men inte förrän 1937 betalades lärarlönen helt av staten.

Vid mitten av 1860-talet betalade varje mantalsskriven person i socknen 12 öre till lärarlönen, som då var 400 kr/år, och varje skolbarn 25 öre. Detta betalningssätt ogillades dock av många som ansåg det orätt att varje inhyse skulle betala lika mycket som hemmansägarna.

I folkskolestadgan angavs en lägsta minimilön som skulle utgå till läraren och i Eskelhem utbetalades 1864 detta lägsta belopp. Minimilönen uppgick då till 400 kronor samt husrum, vedbrand och kofoder. I detta var skolmästarelönen inräknad, men klockarlönen på knappt 3 tunnor råg tillkom. 1866 höjdes lärarlönen 50 kr/år mot att läraren skulle hålla undervisning 9 mån/år.

Den del av lönen som betalades i natura togs från magasinet eller köptes in på entreprenad-auktion.

Att varje skolbarn skulle betala en skolavgift var naturligtvis en bidragande orsak till att så många uteblev från skolan vid mitten av 1800-talet. Mot slutet av 1870-talet höjdes denna avgift från 25 öre/år till 50 öre/år, men skolavgiften upphörde helt 1884.

Efter småskolans tillkomst kan man konstatera att skolläraren tjänade ungefär 3 gånger så mycket som småskollärarinnan. (Då hade han dessutom ersättning för kontor och klockarsysslor) Även mellan de statliga bidragen var det ungefär samma proportioner.

Bland utgifterna för 1907 finns följande:

		Därav statligt bidrag:
För lärarens lön	1.050:-	666:67
"- (fortsättn.skola)	100:-	50:-
För lärarinnans lön	350:-	233:33
För slöjdlärarinnans lön	40:40	40:-
Pensionsavgifter	122:50	
Bränsle	360:-	
Vedsågning	20:-	
Städning, skurning, eldning	55:-	
Undervisningsmaterial	30:-	

PÅ HENRIKSSONS TID

När Oskar Emil Henriksson från Buttle 1904 som ende sökande fick tjänsten som folkskollärare och klockare i Eskelhem, flyttade han med sin familj in i lärarbostaden som då låg i skolhuset. Framifrån såg då skolbyggnaden ut som idag. När man kom in låg storskolans klassrum till vänster och småskolans till höger. Rakt fram låg ett av skollärares rum och i en utbyggnad på baksidan hade han ytterligare 2 rum. På övervåningens ena gavel (mot kyrkan) bodde småskollärarinnan i ett rum och kök. Resten av övervåningen var då vind.

Söder om skolan låg skollärares lagårdsbyggnad med gaveln mot vägen. Närmast vägen låg vedboden och sedan lagård och pojkar- och flickkörens "dasshus". Henriksson hade både ko, gris och höns. När han kom hit var dock ladugården i väldigt dåligt skick, men 1906 rustades den upp invändigt. Henriksson hade under några år hand om posten i Eskelhem. Det rum som låg rakt fram när man kom in var då inrett till postkontor. Varannan dag kom posten hit med hästskjuts från Sanda station dit den kommit med tåg. Senare flyttades posten till Simonarve.

Familjen Henriksson hade det säkert väldigt trångt i sina små rum. I köket bodde dessutom pigan Mandis som tjänste hos Henriksson för bara 9 kr/mån.

Från makarna Henrikssons sovrum ledde en dörr direkt in till småskolans läs-sal, och särskilt roligt kan det därför inte ha varit för Henrikssons hustru när hon födde sin dotter Karin på en examensdag.

Som skollärare var Henriksson ganska sträng, åtminstone jämfört med de vikarier man tidigare hade haft. Barnen var vana vid att var gång någon åkte förbi på vägen ville de se efter vem det var. För att undvika detta målade Henriksson för alla fönster som vette mot vägen.

1907 sålde skolan en bit av skoltomten som då var beväxt med vilda träd till byggnadslägenhet åt banken. När bankhusbygget samma år stod klart flyttade skolläraren och hans familj in dit och lärarinnan flyttade ner i deras gamla lägenhet. På skolans övervåning inrättades slöjdsal.

Henriksson var den 5:e ordinarie skollärare som tjänstgjort vid Eskelhem folkskola. De lärare man sedan 1841 hade haft var:

1. Olof Pehr Lundgren	1841-1848
2. P.G. Pettersson	1848-1878
3. Johannes Åkerman	1879-1882
4. Alfred Rosvall	1884-1900
5. Oskar Emil Henriksson	1905-1915

SLUTORD

Här slutar jag nu detta specialarbete om skolväsendet i Eskelhem. Skolan har vid det här laget ytterligare 70 år på nacken och problemen börjar åter att bli de traditionsenliga; lokalerna är för små och man har svårt att få bidrag till utbyggnad.

Men många förändringar har också skett. De uppgifter som Eskelhem skolråd förut hade att sköta vilar numera på skolstyrelsen i Gotlands kommun. Likaså har de ekonomiska problemen flyttats från socknen till högre ort.

Det har varit väldigt roligt att studera hur skolväsendet fungerade i Eskelhem förr i världen. Tyvärr har det också varit en väldigt tidskrävande uppgift, och därför slutar jag vid omkring 1910 istället för att fortsätta till dags dato, vilket annars säkert skulle vara det naturliga. Kanske har alltför mycket detaljer tagits upp medan väsentligare saker undanhållits. Detta beror i så fall på att de flesta källor jag haft tillgång till har varit gamla protokoll, och där tas oftast bara detaljfrågor upp. Eftersom vissa av dessa protokoll på sina ställen också varit svåra att tyda, har jag tagit mig friheten att ändra på stavningen i flera citat.

Till sist vill jag tacka alla snälla människor som hjälpt mig med uppgifter, bilder m.m. Utan dessa hade detta specialarbete varit omöjligt att genomföra.

KÄLLHÄNVISNINGAR

SKRIFTLIGA KÄLLOR

- Från Landsarkivet, Visby:
A I vol.nr. 1-12	Husförhörslängder, Eskelhem 1718-1896
G " 2-3	Befolkningsstatistiska tabeller 1774-1859
G " 4	Folkmängdsredogörelser 1860-1912
K I " 2	Skolstyrelsens protokoll 1847-1848
K I " 3	Sockenstämmans protokoll 1841-1862
	Skolstyrelsens protokoll 1846-1849
	Skolrådets protokoll 1863-1869
K II vol.nr. 1	Kyrkostämmans protokoll 1869-1905
K III:1	Skolrådets protokoll 1867-1908
K IVd: 1-6	Dagböcker och examensuppgifter 1848-1885
A vol.nr. 1-2	Kommunstämmans protokoll 1863-1911
R:2 A 207	Karta över prästbolet 1825-1827 i mapp A:21
(Även andra kartor från Lantmäteriet)
- Hansson, Rudolf: Skolväsendet i Tofta fr. 1953
- Ronquist, Per: Präster och kyrkliga förtroendemän
i Eskelhem
- Rosvall, Anna: Skolkrönika för Eskelhem den 5 juni
1942
- Rosvall, Anna och David: Nordiska museets etnologiska
undersökning om Alfred Rosvall
- Gamla tidningsurklipp, skrivböcker, betyg och fotografier.

MUNTliga KÄLLOR

Esther Wickman, Eskelhem
 Ingrid Larsson, Eskelhem
 Gerda Angelin, Eskelhem
 Georg Johansson, Eskelhem
 Gustav och Anna Eskelund, Sanda
 m.fl.